

Orientalis-alalajin idänturturikyhyhy on tyyppillisesti hieman kookkaampi ja raskastekoisempi kuin meena. Yleisvaikutelma on myös tummempi, sillä selkäpuolen höyhenten keskustat ovat hyvin laajasti mustahkot ja reunukset vain kapealti punaruskeat. Reunusten väri on yleensä tummemmanruskea kuin meenalla, jolla reunukset ovat usein kirkkaamman oranssit. Kuten kuvan linnulla, klassisella orientalisella pyrstön alapeitinhöyhenet ovat varsin tummanharmaat ja vatsan viininpunainen värisävy ulottuu alavatsan keskiosan kautta alaperään. Nämä alueet ovat siis orientalisella selvästi tummemmat kuin meenalla, jolla vallitseva värisävy on tyyppillisesti puhtaanvalkoinen. Lisäksi orientalisen pyrstösulkien kärkiosat ovat selvästi harmaat, vaikka värin tummuus muunteleekin yksilöiden välillä runsaasti. Ainoastaan uloimpien pyrstösulkien ulkohöyhtyjen tyviosat voivat olla valkoiset. Tokio, Japani 7.9.2009. HANNU HUHTINEN

Tyyppillinen meena-alalajin idänturturikyhyhy on aavistuksen pienempi ja solakampi kuin orientalis. Meenan selkäpuoli on yleisväriltään verraten vaalea, jopa turturikyhyhyäminen, sillä hartiahöyhenten ja siiven peitinhöyhenten reunukset ovat erittäin leveästi vaalean oranssinruskeat ja siksi höyhenten keskustat ovat vain kapealti ja usein terävän kiilamaisesti tummat. Meenan pyrstösulkien kärjet ovat puhtaanvalkoiset, kuten myös pyrstön alapeitinhöyhenet ja alaperä. Lisäksi alaperän valkea väri jatkuu alavatsaan, ainakin vatsan keskiosassa. Näitä kriittisiä pukutuntomerkkejä on pystyttävä luotettavasti arvioimaan, jotta rareteettikomitean määrittelemät kriteerit alalajin määrittämiseksi täytyisivät. Almatyn alue, Kazakstan 27.5.2008.

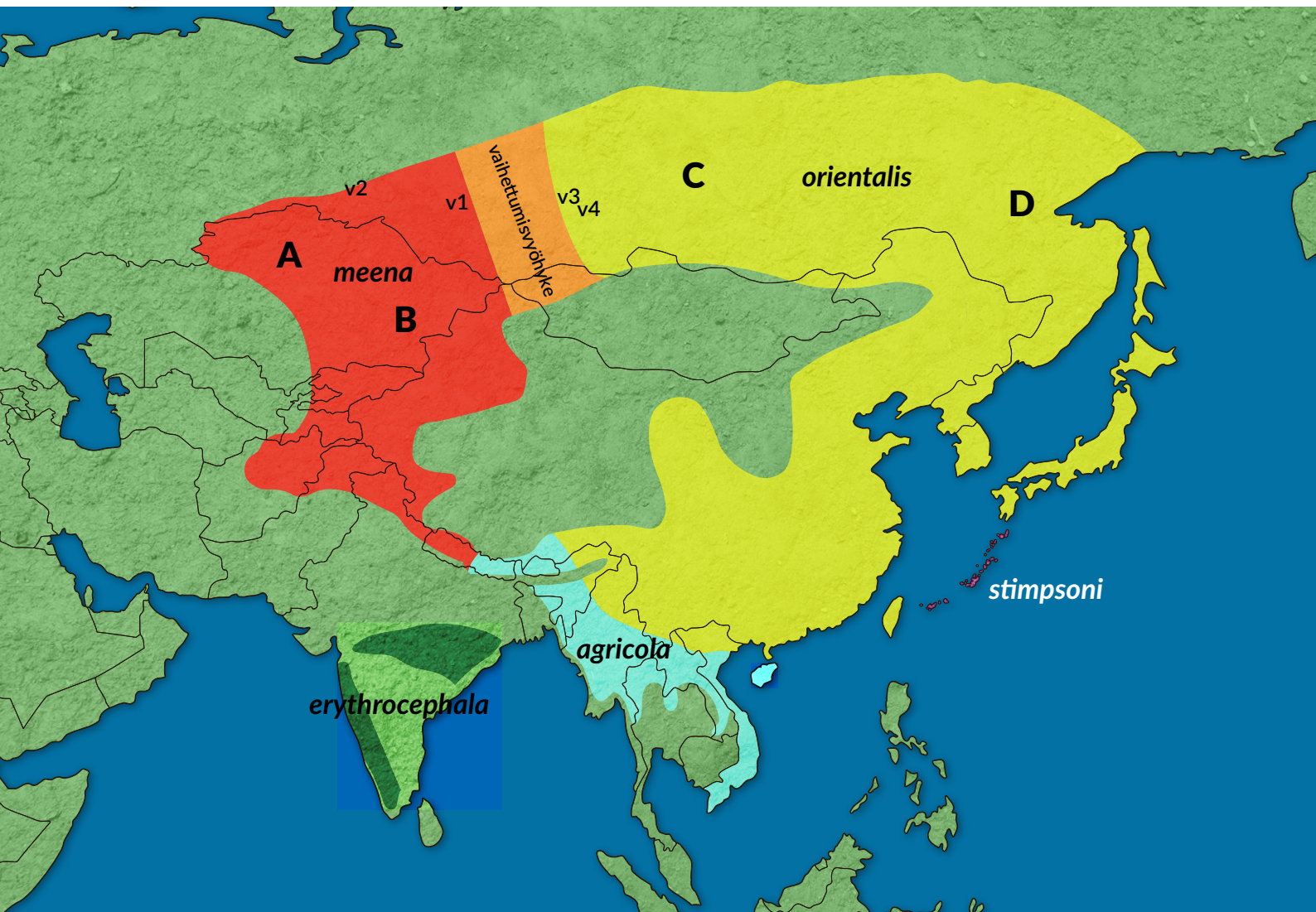
TOM LINDROOS

Meena vai orientalis?

Idänturturikyhyhy alalajien määrittäminen on vaikeampaa kuin usein ajatellaan. Rareteettikomitea muodosti uudet kriteerit, jotka ottavat huomioon pukutuntomerkkien muuntelun ja alalajien vaihtumisvyöhykkeiden välimuotoiset yksilöt.

Idänturturikyhyhy on nimensä mukaisesti itäinen laji. Sen levinneisyys ulottuu Euroopan itärajalta Itä- ja Etelä-Aasiaan asti. Suomessa ja Länsi-Euroopassa se on satunnainen harhailija. Suomessa idänturturikyhyhyistä on 31 Bird-

Life Suomen rareteettikomitean hyväksymää havaintoa vuoden 2019 loppuun mennessä. Vastaavana aikana laji on havaittu Ruotsissa 35, Norjassa 27 ja Isossa-Britanniassa 15 kertaa.

Idänturturikyhykällä on kuvattu viisi alalajia. Kirjaimin A, B, C ja D on merkitty museonäytteiden karkea jako eri tarkastelualueisiin meenalla ja orientaliksellä. Lisäksi karttaan on piirretty kirjallisuudessa esitetty vaihtumisyöhyke sekä sijainnit museonäytteistä (v1–v4), joissa oli osin ristiriitaisia tuntomerkkejä.

Tulevaisuudessa eri lajeja?

Idänturturikyhykällä on kuvattu viisi alalajia. Näistä tietyvästi vain keskipitkän matkan muuttavat alalajit *Streptopelia orientalis meena* ja *S. o. orientalis* ovat harhautuneet Länsi-Eurooppaan. Läntisimmän alalajin *meen*an pesimäalueet ulottuvat Uralin eteläosista itään ja itäisemmän *oriental*iksen Itä-Siperiasta länteen. Nämä alalajit kohtaavat Keski-Siperiassa, jossa on kuvattu reilun 500 kilometrin levyinen vaihtumisyöhyke Ob- ja Jeniseijokien välillä sekä Altain vuoriston itäosissa. Muut kolme idänturturikyhykyn alalajia elävät paikkalintuina Intiassa, Taiwanissa ja Japanin eteläisillä saarilla.

Alalajien *meena* ja *orientalis* määrittäminen on tärkeää, koska ne saattavat tulevaisuudessa olla eri lajeja, kuten jo aikaa sitten on ehdotettu. Ne eroavat toisistaan paitsi ulkonäkönsä myös laulun ja elinympäristön suhteen. Nimialalaji *orientalis* on idänturturikyhykyn alalajeista laajimmalle levinnyt, ja sen ulkonäkö tuntuu

tämänkin tutkinnan perusteella muuntelevan eniten.

Aiemmin idänturturikyhykyn alalajien määrittäminen on pidetty melko suoraviivaisena, mutta sittemmin Länsi-Euroopassa on nähty myös välimuotoisia yksilöitä. Rariteettikomiteassa aiheen hankaluutta on pohdittu jo jonkin aikaa, ja asiasta on käyty keskusteluita myös Pohjoismaiden komiteoiden välillä. Kirjallisuudessakin on esitetty kriittisiä huomioita yksittäisten tuntomerkkien käyttämisestä alalajien määrittämisessä.

Kirjallisuuden lisäksi selvitystyössä tutustuttiin Pietarin ja Moskovan museokokoelmiin tarkastelemalla lähinnä loppukesällä–syksyllä tai keväällä kerättyjä museonäytteitä. Noihin aikoihin laji todennäköisimmin havaitaan Suomessa.

Museonäytteitä tarkasteltiin neljältä eri alueelta:

- A) Läntiset *meen*at (Ural, Länsi-Siperia, Länsi-Kazakstan)
- B) Itäiset *meen*at (Altai, Kirgisia, Keski-Aasia)
- C) Läntiset *oriental*ikset (Keski-Siperia)
- D) Itäiset *oriental*ikset (Itä-Siperia)

Vasemmalla on viisi läntistä meenaa ja oikealla neljä itäistä orientalista. Näytteet ovat kartan alueilta A ja D, joilla alalajit eivät missään olosuhteissa kohtaa. Alavatsa, alaperä ja pyrstön alapeitinhöyhenet ovat meenoilla selvästi vaaleampia kuin orientaliiksilla. Myös pyrstösulat ovat meenalla selvästi vaaleammanharmaat, jopa valkeat. Tämä piirre on usein helpompi todeta pyrstösulkien yläpinnalta. Kahdella vasemmanpuoleisella orientaliiksella pyrstön alapeitinhöyhenen ja pyrstösulkien alapintojen kärkiosa lähestyy väritykseltään meenaa, mutta alavatsa on kuitenkin tyypilliseen tapaan tumma. Selkäpuolella orientaliikset ovat tummempia kuin meenat. Erityisesti etuselkä on tummempinruskea ja hartiahöyhenen ja siiven peitinhöyhenen reunukset ovat kapeammin punaruskeat. Huomaa myös, että orientaliiksella aikuispuvun höyhenen reunukset ovat usein tummempin ja syvämmän punaruskeat. ALEKSI LEHIKONEN, PIETARIN ELÄINTIETEELLINEN MUSEO

Alalajien erot ja vaihtumisvyöhyke

Alalajien meena ja orientalis välillä todettiin käyttökelpoisia eroja neljässä maastotuntomerkin: uloimpien

Jakutiassa pesivät idänturturikyöhykät kuuluvat levinneisyysalueensa perusteella orientaliiksen pohjoisimpiin populaatioihin, joita ei edes ole piirretty kaikkiin levinneisyyskarttoihin. Jakutian orientaliiksilla on tyypillisesti verraten valkeat pyrstösulkien kärkiosat ja pyrstön alapeitinhöyhenetkin ovat varsin vaaleanharmaat muistuttaen tässä mielessä meenaa. Vatsa on kuitenkin pitkälle alavatsaan asti syvän viininpunainen, ja selkäpuolen höyhenet ovat laajasti mustakeskustaiset ja vain kapealti punaruskeareunaiset. Kuvan lintu on hyvä esimerkki nimialalajin lintujen muuntelusta pesimäalueensa sisällä. Siksi alalajin määrittämisessä pesimäalueiden ulkopuolella pitää olla varovainen. Jakutia, Venäjä 16.6.2018. JOUKO HÖGMANDER

Oletetun vaihtumisvyöhykkeen lintujen sijainnit on esitetty symbolein v1 (ylin) - v4 (alin) alalajien esiintymisalueita kuvaavassa kartassa (s. 34). Kahdella itäisimmällä (alimmat) vatsa on alaperään asti tumman viininpunainen, orientalismainen, mutta läntisimmillä vatsapuoli on oranssinsävyisempi ja alavatsa on laajalti valkeiden höyhenten kirjoma, ei kuitenkaan täysin vaalea kuten meenalla. Pyrstön alapeitinhöyhenet ovat kaikilla yksilöillä vaaleanharmaat, ja myös pyrstösulkien kärjet ovat uloimpia pyrstösulkia myöten harmaat. Erot selkäpuolella ovat suuremmat. Esimerkiksi ylimmän ja toiseksi alimman linnun selkäpuoli on hyvin meenamainen: etuselkä on vaaleamman harmaanruskea ja sekä hartiahöyhenten että siiven peitinhöyhenten reunukset ovat kapeat ja syvän tummanpunaiset (toiseksi ylimmän linnun siiven peitinhöyhenkenttä on vielä nuoruuspukua). Kokonaisuuden kannalta itäisin lintu (alin) täyttäisi kriteerit orientalisen määrittämiseksi. Muissa linnuissa on alalajin määrittämisen kannalta ristiriitaisia pukutuntomerkkejä. ALEKSI LEHIKAINEN, MOSKOVAN ELÄINTIETEELLINEN MUSEO

Tärkeimmät erot idänturturikyyhkyn alalajien *orientalis* ja *meena* välillä

Tuntomerkki	<i>S. o. orientalis</i>	<i>S. o. meena</i>	Pidä mielessä
Pyrstösulkien kärjet	Pyrstön kärki on tyypillisesti harmaa.	Uloimmat pyrstösulat ovat aina selkeästi valkoiset ilman harmaata sävyä.	Tuntomerkki ei ole yksiselitteinen. Pienellä osalla nimialalajin itäisemmistä museonäytteistä uloimpien pyrstösulkien kärjet olivat varsin valkeat. Tätä havaintoa tukee myös kirjallisuus sekä omat maastohavainnot Jakutiasta. Läntisemmistä orientalisista ei löytynyt valkopyrstöisiä yksilöitä.
Alaperä ja pyrstön alapeitinhöyhenet	Tyypillisesti harmaat, vaikka tummuus vaihtelee	Aina valkeat	Pienellä osalla Itä-Aasian nimialalajin linnuista alaperä oli huomattavan vaaleanharmaa.
Vatsapuoli	Kokonaan tumma, punertava, mutta rinta voi olla tummempi kuin vatsa.	Alavatsassa valkea alue, jonka laajuus vaihtelee.	Maassa olevan linnun alavatsan ja alaperän värin hahmottaminen on usein haastavaa, ja värisävyt erottuvat usein parhaiten linnun istuessa puussa.
Aikuispuvun selkäpuolen höyhenet (hartiahöyhenet ja siiven yläpeitinhöyhenet)	Höyhenten reunukset ovat kapeammat ja tummemman punaruskeat, mikä tekee selkäpuolen yleisvärityksestä tummemman verrattuna meenaan.	Höyhenten reunukset ovat leveämmät ja vaaleammat, kellertävänruskeat. Meena näyttääkin enemmän tavalliselta turturikyyhkyltä.	Nuoruuspuvun höyhenten kuviointi on alalajeilla samanlainen. Osalla orientalisista on myös vaihtuneissa höyhenissä selkeitä valkeita kärkiä tehden yleisvärityksen kirjavammaksi (suurempi muuntelu). Etenkin orientalisella syksyiset runsaasti sulkineet nuoret linnut voivat olla hankalasti erotettavissa vanhoista linnuista.

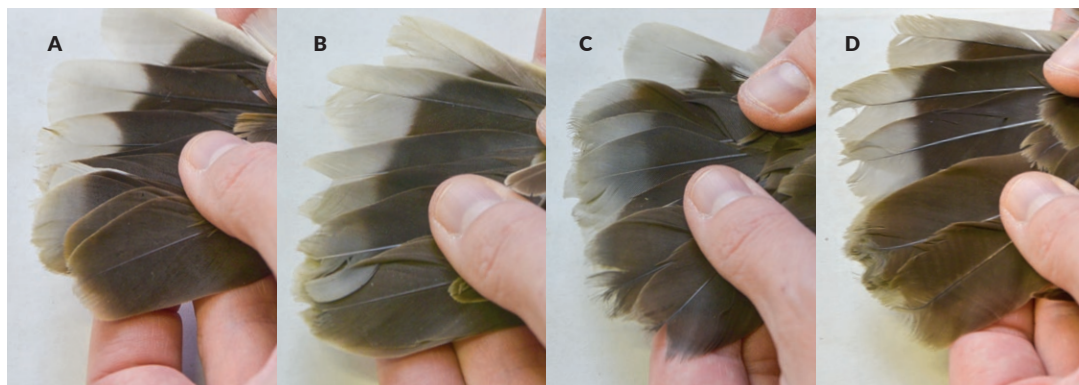
Tällä keväisellä idänturturikyhykällä hartiahöyhenten ja siiven peitinhöyhenten reunukset ovat leveästi oranssinruskeat ja näiden höyhenten kapealti tummat keskustat ovat kärkeänsänsä terävän kiilamaiset. Pyrstön alapeitinhöyhenet ja alaperä näyttävät lähes lumivalkoisilta, ja väri jatkuu valkeana pitkälle alavatsan keskusta. Myös pyrstösulkien kärjet ovat selvästi puhtaanvalkoiset, joten yksilö voidaan oleellisten tuntomerkkien perusteella määrittää meena-alalajin idänturturikyhykiksi. Turturikyhykystä linnun erottaa muun muassa harmaan otsan, pyöreän silmän ihopoimun ja vaaleareunaisten kyynärsulkien perusteella. Lappeenranta 19.2.2018 ANSSI RONKAINEN (vasemmalla) ja Lappeenranta 11.3.2018 MARKKU LEHTINEN (oikealla)

pyrstösulkien kärkien, alaperän ja alavatsan väritys sekä siiven peitinhöyhenten ja hartiahöyhenten kuviointi ja väritys. Nimialalaji *orientalis* on lisäksi keskimäärin suurempi kuin *meena* ja selkäpuolelta tummempi, mutta näiden tuntomerkkien käyttö ilman vertailukohtaa on vaikeaa.

Alalajien pääesiintymisalueiden välistä (leveyspiireiltä 72–93° N, Omsk–Krasnojarsk) löytyi muutamia museonäytteitä, joissa oli ristiriitaisia piirteitä. Tämä

on toisaalta ymmärrettävää, sillä havainnot sijoittuvat alueelle, jossa alalajit kohtaavat. Havainnot kuitenkin viittaavat siihen, että vaihettumisvyöhyke ei ole kovin kapea, vaan mahdollisesti jopa yli tuhat kilometriä leveä. Näiden lisäksi *orientalisen* itäisistä ja pohjoisista populaatioista löytyi useita museonäytteitä, joilla pyrstösulkien kärjet ja pyrstön alapeitinhöyhenet olivat varsin valkeat muistuttaen siten *meenana* kuvioita.

Vaihettumisvyöhykkeen ja Itä-Aasian osin *meenana*

Pyrstösulkien yläpinnalla on eroja alalajien välillä. Meenalla (A) on tyypillisesti vähintään neljä ulointa pyrstösulkaa kärki-osastaan valkeita tai ainakin erittäin vaaleanharmaita. Orientaliksella (B–D) kärkiosat ovat selvästi harmaammat, usein jopa varsin tummanharmaat. Pyrstösulkien ulkohöytyjen tyviosassa on usein valkeaa, vaikka tätä ei kuvista pysty toteamaan. Orientaliksen tuntomerkkinä on pidetty myös uloilman pyrstösulan sisähöydyden mustan ulottumista selvemmin ulkohöydyden puolelle, mutta tämä ei nahka-aineiston perusteella vaikuttanut luotettavalta, sillä muuntelua oli molemmilla alalajeilla runsaasti. ALEKSI LEHIKAINEN, PIETARIN ELÄINTIETEELLINEN MUSEO

Myös itäisimmässä Kiinassa pesii orientaliksia, joilla on selvästi havaittavissa pyrstösulkien kärjissä meenamaisesti valkeaa ja joilla pyrstön alapeitinhöyhenetkin voivat olla vaaleammat kuin tyyppillisillä orientaliuksilla. Tällainen muuntelu ydintuntomerkeissä tuo oman lisämausteensa alalajien määrittämiseen, kun arvioidaan esimerkiksi Eurooppaan harhautuneita lintuja. Tälläkin yksilöllä vatsa on kuitenkin syvänpunainen alaperään asti ja selkäpuolen höyhenet ovat oranssit ja kapeammat kuin meenalla. Wuyuan, Jiangxi, Kiina 12.5.2015. TOM LINDROOS

muistuttavien lintujen vuoksi yksilöitä, joissa on risti-riitaisia tuntomerkkejä, ei pitäisi määrittää alalajilleen. Alalajimäärittäminen on aina perustuttava useaan hyvin dokumentoituun tuntomerkkiin. Maastossa voi olla vaikea tulkita, ovatko höyhenet valkoiset vai vaaleanharmaat, esimerkiksi lumen aiheuttaman heijastuksen tai toisaalta varjostuksen tai likaantumisen vuoksi.

Suomen havaintojen käsittely

Tutkinnan perusteella alalajeille laadittiin useaan tuntomerkkiin perustuvat määrittämissuositukset, joita sovellettiin Suomen havaintoihin. Niiden käsittelyä helpotti se, että yli 90 prosenttia yksilöistä oli valokuvattu. Valokuvat eivät kuitenkaan ole lähtökohtaisesti välttämättömiä alalajin määrittämiseksi, mikäli tuntomerkit on kirjallisesti esitetty riittävän tarkasti. Yleisesti kirjalliset kuvaukset olivat kuitenkin melko vaatimattomia ja uusintakäsittely alalajimäärittäykset perustuivat pitkälti valokuviiin.

Uusien kriteerien perusteella alalajimäärittäminen hyväksyminen edellyttää alavatsan värin sekä kahden muun alalajimäärittäystä tukevan tuntomerkin havaitse-

mista. Koska tuntomerkit riippuvat osin valaistusoloista ja erot voivat olla melko pieniä, dokumentaation on oltava hyvä kaikkien kolmen tuntomerkin kohdalla.

Kriteerien perusteella Suomessa on vuoden 2019 loppuun mennessä havaittu 3 *orientalista*, 19 *meenaa* ja 9 alalajilleen määrittämätöntä yksilöä. On loogista, että läntisempi *meena* on yleisempi kuin itäisempi *orientalis*. Uusintakäsittelyssä löytyi myös useampi hyvin dokumentoitu yksilö, jossa tuntomerkit eivät olleet yksiselitteisiä. Tällaiset linnut voivatkin olla peräisin alalajien vaihettumisvyöhykkeeltä.

Kiitokset

Kiitokset Pietarin ja Moskovan eläintieteellisten museoiden henkilökunnille mahdollisuudesta tutkia linnunahkanäytteitä.

Lisää idäntururikyyhkystä

Jännes, H. 1995: Idäntururikyyhky – vieras Aasiasta. – Alula 1(2): 56–65.

Leader, P. J. 2004: Tail pattern of Oriental Turtle Dove. *British Birds* 97: 98–100.

Wilson, M. G. & Korovin, V. A. 2003: Oriental Turtle Dove breeding in the Western Palearctic. *British Birds* 96: 234–241.

Tällä Lapista löytyneellä idäntururikyyhkyllä on laajalti lohenpunainen vatsa, ja väri vaihtuu ilman valkeaa alaperän ja pyrstön alapeitinhöyhenen melko tummanharmaaseen väriin. Myös kaikkien pyrstösulkien kärjet ovat selvästi harmaat, ilman meenaa viittaavaa valkeaa värisävyä. Selkäpuolen höyhenet ja siiven peitinhöyhenet olivat laajasti tummakeskustaiset ja vain kapealti punaruskeareunaiset. Näillä perusteilla tämä yksilö voitiin turvallisesti määrittää nimialalajin idäntururikyyhkyksi. Enontekiö 15.11.2014. JORMA V. A. HALONEN

Tätä yksilöä on julkisuudessa pidetty meenana, mutta linnun höyhenpuvussa on piirteitä, jotka eivät täytä rariteettikomitean kriteereitä alalajin määrittämiseksi. Vaikka pyrstösulkien kärjet ovat laajalti puhtaanvalkoiset ja sekä alaperä että pyrstön alapeitinhöyhenet ovat meenaa muistuttaen vaaleat, lohenvunainen värisävy ulottuu vatsan keskiosassa orientalismaisesti alaperään. Lisäksi laajasti mustakeskustaiset ja vain verraten kapealti tumman ruosteensuskeat hartiahöyhenet ja siiven yläpeitinhöyhenet viittaavat enemmän orientalikseen. Vesilahti 6.1.2020. JUHA LEHTINEN

Suomessa vuoden 2019 loppuun mennessä havaitut idäntururikyhykkyt

kv = kalenterivuosi; 1kv/2kv on nuori ja +1kv/+2kv on vanha lintu, r = rengastettu, v = linnusta on ollut käytössä valokuvia

Alalaji meena (19 yksilöä)

14.-23.12.1984	Jämsä	1kv	(v)	29.5.2013	Lemland		(v)
23.11.1989-5.2.1990	Pori	1kv k	(v)	24.11.2013	Pudasjärvi	1kv	(v)
7.-22.11.2003	Enontekiö	1kv	(v)	5.-29.1.2014	Pöytyä ja Tarvasjoki	+2kv	(v)
5.-19.11.2006	Rauma	1kv	(v)	7.1.-17.4.2014	Uusikaupunki	2kv	(v)
20.11.2007	Mustasaari Koivula	1kv	(v)	30.8.-5.9.2016	Hailuoto	+1kv	(v)
27.10.-11.11.2008	Kittilä	1kv	(v)	9.-14.11.2016	Pori	1kv	(v)
5.1.-20.3.2009	Kuhmo			30.12.2017-7.4.2018	Lappeenranta	1kv	(v)
ja 24.4.-2.5.2009	Suomussalmi	2kv	(v)	20.1.-29.3.2018	Hamina	2kv	(v)
8.-28.4.2012	Pietarsaari	2kv	(v)	4.12.2018-2.1.2019	Alajärvi	1kv	(v)
30.10.-10.11.2012	Kajaani	1kv	(v)	11.-16.11.2019	Kitee Selkue	1kv	(v)

Alalaji orientalis (3 yksilöä)

16.1.-4.4.1985	Helsinki	2kv	(r, v)
12.-19.11.2006	Kristiinankaupunki	1kv	(v)
11.-15.11.2014	Enontekiö	1kv	(v)

Alalajilleen määrittämättömät (9 yksilöä)

2.10.1980	Utajärvi		(v)	16.-17.5.2006	Ilomantsi		(v)
16.6.1987	Lemland		(v)	10.-14.11.2011	Pello	1kv	(v)
28.-29.11.1987	Vaasa			16.3.-10.4.2016	Tampere		(v)
3.10.1988	Mustasaari	1kv		5.-10.11.2018	Siikalatva	1kv	(v)
16.10.1997	Kuortane	1kv	(v)				